

Commentaar op ‘Theorie toetsen in kwalitatief onderzoek’

Marian Hutjes

Laat ik beginnen met de dingen waar ik het mee eens ben:

- In de vaak complexe situaties van het kwalitatieve onderzoek zijn relatief eenvoudige toetsingen, zoals in het experiment, weliswaar een utopie, maar al naargelang het inzicht in de vraagstelling, de onderzochte situatie en de (noodzakelijke) bewijsvoering is ook in het kwalitatieve onderzoek een meer toetsende benadering mogelijk. Te bedenken valt daarbij overigens dat zekerheid in de wetenschap, zelfs in het best opgezette experiment, feitelijk onbereikbaar is.
- Terecht wordt geconstateerd dat ook in het kwalitatieve onderzoek de verschillende onderzoeksfasen – ondanks hun relatief sterke verwevenheid – toch als min of meer onafhankelijk kunnen worden gezien. Het gaat erom de best passende procedures (van kwalitatieve of kwantitatieve aard) te selecteren, die binnen de vraagstelling voorhanden zijn. Zie in dit verband de ontwikkelingen rond de ‘mixed method-benadering’ zoals onder meer uitvoerig gedocumenteerd in de reader (768 pagina’s) van Tashakkorie en Teddlie (2003).
- Zowel in kwantitatief als in kwalitatief onderzoek wordt te gemakkelijk uitgegaan van het probabilistische, lineaire model van causale verbanden. Verbanden als uitdrukking van noodzakelijke en voldoende voorwaarden komen niet of nauwelijks aan bod, met alle mogelijke vertekende verwerkingen en conclusies van dien.
- Ten slotte wordt, ook weer zowel in kwantitatief als kwalitatief onderzoek, dikwijls te weinig aandacht besteed aan het onderscheid tussen populatie en universum en de generalisatiebeperkingen van elk concreet onderzoek als gevolg van de selectie van de eenheden qua plaats, tijd, sociale context enz.

Op deze punten kan ik met de inhoud van het artikel meegaan. Dat geldt echter niet voor de volgende:

- Het artikel pretendeert te gaan over de theorie-toetsing in kwalitatief onderzoek. Daarbij wordt in de lijn van de kwalitatieve onderzoekstraditie uitgegaan van de gefundeerde theoriebenadering, toegepast op het onderzoeksmodel dat bekend staat als de ‘kwalitatieve survey’ (vgl. Hutjes, 2000). Daarnaast wordt verderop in het artikel in het kader van de ‘analytische generalisatie’ welhaast als terloops enige aandacht besteed aan het al oude, overigens zeer gewaardeerde werk van Yin (1984, derde druk 2003) over de methode van de gevalstudie. Aan de hedendaagse ontwikkeling en discussie rond deze methode gaat het artikel echter volledig voorbij. In die gedachtegang is de gevalstudie niets meer of minder dan een strategie van onderzoek in meer complexe situaties. Bij de onderzochte eenheid/eenheden kan dan niet worden volstaan met de gecodificeerde bestudering van een relatief beperkt aantal variabelen en de verbanden daartussen, maar is een meer intensieve, open bestudering nodig, die de structuur van de onderzochte situatie intact laat. Als zodanig is het een strategisch alternatief voor het experiment of

survey. Op het procedureniveau kunnen daarbij zowel kwalitatieve als (semi-)kwantitatieve technieken worden gebruikt. De ‘kwalitatieve survey’ is in deze benadering een specifieke, relatief eenvoudige variant van een meervoudige gevalstudie: er is sprake van een meer open, eventueel halfgestructureerde dataverzameling bij de individuele gevallen. Afhankelijk van de vraag of die gevallen door middel van een meer kwantitatieve of kwalitatieve analyse worden vergeleken, kan worden gesproken van een zogenoemd case-survey, een semi-kwantitatieve of een kwalitatieve vergelijking van gevallen. Vaak worden de onderzoekseenheden in kwalitatieve studies als ‘gevallen’ aangeduid en op het einde van het essay gebruikt de auteur dan ook zelfs onverdroten de termen ‘single cases’ en ‘cross-case-analyse’. Waar het me met deze wat flauwe opmerking om gaat, is dat in dit essay geen aandacht wordt besteed aan de wezenlijke discussie die in de recente ontwikkelingen van de gevalstudie wordt gevoerd over vraagstukken rond de kwaliteit (de betrouwbaarheid, validiteit en generalisatiemogelijkheden) van de bewijsvoering in het kwalitatieve onderzoek en kwantitatief-kwalitatieve mengvormen (vgl. o.a. ook Hutjes & Van Buuren, 1992; Swanborn, 1996; Hutjes, 2000).

- Wellicht moet in dit verband ook de op-/misvatting van de schrijver worden geplaatst dat in kwalitatief onderzoek ‘het toetsen van theorie enkel betrekking heeft op de methode van analyse (dus op de vraag naar relaties tussen gemeten waarden)’. Als ik het goed begrijp, zegt hij zoiets als: in een meervoudige kwalitatieve studie zijn de interne gevalsbeschrijvingen te zien als een fase van dataverzameling en coderen/meten en gebeurt de eigenlijke theorietoetsing in de cross-case-analyse. In de specifieke, relatief eenvoudige situatie van een ‘kwalitatief survey’ met bijvoorbeeld half open interviews is voor deze opvatting nog wel wat te zeggen. In dit verband spreken bijvoorbeeld ook Goode en Hatt (1952) al van een vorm van ‘qualitative coding’, dat wil zeggen het ‘systematisch en betrouwbaar classificeren en coderen van ongestructureerde gegevens’. Waar het dan echter met name om gaat, is de specifieke mengvorm van de gevalstudie en de kwantitatieve verwerking die we hiervoor in navolging van Lucas (1974) als de (semi)kwantitatieve casesurveymethode hebben aangeduid. In zijn algemeenheid is deze typering van de theorietoetsing voor een meervoudig kwalitatieve studie echter een erg eenzijdige voorstelling van zaken. De cross-case-analyses die tijdens of aan het einde van het onderzoek worden uitgevoerd, zijn natuurlijk een belangrijke activiteit, maar de basis daarvoor vormen de individuele case-studies, die als een reeks van deelonderzoeken, als min of meer zelfstandige, maar eveneens onderling betrokken onderzoekscycli dienen te worden uitgevoerd. Deze afzonderlijke deelcycli moeten voorts in de overkoepelende meervoudige onderzoeksopzet worden geïntegreerd, die op zich weer een eigen strategie en procesgang kent. In dit veelal complexe proces wordt de kwaliteit van de uiteindelijke – meer explorerende of toetsende – bewijsvoering in gelijke mate bepaald door beide niveaus van analyse. Wellicht wordt in de tekst iets anders bedoeld dan wat ik erin lees, maar dat zou dan duidelijker gezegd moeten worden.
- Mijn laatste opmerking betreft het stukje over de verschillende typen uitspraken. Ook al weer als ik de tekst goed begrijp, wordt dan in de bewijsvoering onderscheid gemaakt tussen probabilistische, lineaire relaties en deterministische, noodzakelijke condities. Anders dan bij de eerste soort relaties zouden noodzakelijke condities getoetst kunnen

worden door alleen uit te gaan van gevallen waarbij zich een verschijnsel voordoet. Het lijkt de schrijver daarbij te gaan om een primair kwantitatieve cross-case-analyse als alternatief voor de meer kwalitatief georiënteerde analytische inductie en constante vergelijking. Maar in elk van deze onderzoekstypen worden inconsistenties die in deze analysefase aan het licht komen, gecorrigeerd door kwalitatieve herdefinitie van de onderzochte condities en verschijnselen in de afzonderlijke gevallen om het plaatje 'kloppend te maken'. Deze mogelijkheid tot correctie wordt in een kwantitatieve cross-case-analyse juist uitgesloten; daar is de vergelijking van de gevallen met uiteenlopende verschijningsvormen van conditie en verschijnsel de manier om een relatie en het type ervan vast te stellen. Daarbij is het onjuist te menen dat het waarschijnlijkheidsmodel niet van toepassing zou zijn bij het vaststellen van noodzakelijke/voldoende voorwaarden. Want ook in dit soort relaties komen in de praktijk meer of minder toevallige afwijkingen voor. Vergelijk in dit verband ook de ontwikkeling van de probabilistische scalogramanalyse (bijvoorbeeld de Mokken-schaal) vanuit het aanvankelijk deterministisch model van Guttman, gebaseerd op de 'nulcel'. Anders gezegd: noodzakelijke, voldoende of noodzakelijke en voldoende condities laten zich slechts herkennen aan een *trend* in de betrokken kruisvergelijkingen van onderzochte conditie ('oorzaak') en verschijnsel ('gevolg'). Of nog anders gezegd: de aard van een causale relatie laat zich slechts vaststellen door een cross-case-analyse waarin zowel gevallen te vinden zijn waarin het te verklaren verschijnsel voorkomt als gevallen waarin het niet voorkomt. Overigens heeft de hier voorgestelde achteraf-selectie van (positieve) gevallen ook nog zo zijn eigen problemen als het gaat om het trekken van 'oorzakelijke' conclusies. Maar dat laat ik maar even terzijde.

- Alles bij elkaar mag duidelijk zijn dat het voor mij lang niet altijd even helder is waar de schrijver nu eigenlijk naar toe wil. Als ik in aanmerking neem dat daarin misschien mede een andere achtergrond van ons beiden een rol speelt, lijkt mij een grondige herziening of verduidelijking van dit stuk toch niet overbodig.

Literatuur

- Goode, W.J. & Hatt, P.H. (1952). *Methods in social research*. New York: McGrawHill.
- Hutjes, J. (2000). De casestudy als strategie in het toegepast onderzoek. In: F. Wester, A. Smaling & L. Mulder (Eds.), *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek* (pp. 63-84). Bussum: Coutinho.
- Hutjes, J.M. & Buuren, J.A. van (1992). *De gevalsstudie: strategie van kwalitatief onderzoek*. Meppel: Boom.
- Lucas, W.A. (1972). *The case survey method: aggregating case experience*. Santa Monica: Rand.
- Swanborn, P.G. (1996). *Casestudy's: wat, wanneer en hoe?* Amsterdam/Meppel: Boom.
- Tashakkorie, A. & Teddlie, Ch. (Eds.). (2003). *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Thousand Oaks: Sage (besproken door Fijgge de Boer in KWALON 26, 9(2): 61-65).
- Yin, R.K. (1984). *Case study research. Design and methods*. Thousand Oaks: Sage.